

Kortárs klasszikusok

Sz. Molnár Szilvia munkája tankönyv, mely a középfokú könyves szakképzés számára készült, de haszonnal forgathatja maturandus és mindenki, aki tájékozódni óhajt az ezredforduló irodalmának belső ügyeit illetően.

Kortárs irodalomról értekezni szigorú értelemben véve képtelen vállalkozás, hiszen nem lehet keretbe szabni, mi kortárs. Idősödő apa és serdülő fia az idő törvénye szerint feltétlenül kortársak, ám az ő kortársaik nem maradéktalanul ugyanazon személyek. Mindeközben a magyar irodalmi kánon bizonyos tekintetben örök kortársuk. Ha bármifajta monografikus egységre törekszünk, akkor a kortárs fogalmát kizárólag metaforikusan érthetjük, s kötetünk még így is csupán néhány évtizedig maradhat érvényes. Természetesen korántsem megvetendő egy könyvben testet öltő konszenzus, elég csak arra gondolnunk, hogy az új típusú érettségi előkészítőinek az utolsó pillanatig fejtorést okozott, mit is tekintsenek kortárs irodalomnak. Végül minden olyan mű választható lett, amely a nyolcvanas évek után született vagy szerzője ma is él. Így fordulhat elő, hogy Faludy György harmincas évekbeli művei augusztus 31-én még szerepelhetnek volna az érettségi tételekben kortársként, szeptember 1-től viszont legfeljebb a portrételek között foglalhatnának helyet. A kortárs-fogalom metaforikus jelentése mellett elköteleződő Sz. Molnár Szilvia könyve feloldja az efféle visszás helyzeteket. A Bevezetés a kortárs magyar irodalomba világos, ám nem vitathatatlan képet nyújt napjaink magyar nyelvű írásos művészetéről.

A tankönyvektől elvárható érték közvetítés feladatát akadályozzák a témából fakadó módszertani korlátok: külső nézőpont híján pillanatnyilag lehetetlen elválasztani a tartósan kánonban maradó műveket azoktól, amelyek csak ideiglenesen élvezhetnek kedvező kanonikus pozíciót. A hitelvesztés veszélye mégsem fenyegeti komolyan a munkát, mert az értékbeli sokszínűséget a megváltozott irodalompolitikai helyzettel

vagy az elit és tömegkultúra posztmodern vegyítésével is magyarázhatjuk.

A mű pedagógus szemmel nézve majdnem megfelel a jó tankönyv követelményeinek. Benne a szempontrendszer tisztázását két nagy fejezet követi. Az első a kortárs magyar lírát tárgyalja főleg az irodalmi hagyományra és a poétikai sajátosságokra figyelve, az elméleti kritika meghatározó hangjainak összefogásával Pilinszky Jánostól Varró Dánielig. A második teszi ugyanezt a kortárs magyar prózára tekintettel Füst Milántól Garaczi Lászlóig. A harmadik klasszikus műnem, a dráma tárgyalása teljes egészében hiányzik a könyvből, hacsak nem vesszük annak az underground irodalomhoz sorolt happeningek és performanszok rövid bemutatását. Ez a hiány feltehetően többekben valódi űrt képez, hiszen nem állíthatjuk, hogy manapság nem születnek drámai szövegek. Önmagában elégtelen érvnek tűnik, hogy a drámák hatása a színházi előadáson mérhető, vagyis az olvasónak semmi dolga velük, a kritikai gyakorlatot illetően az irodalomtudomány helyébe már amúgy is a színháztudomány lépett. Ha az ezredforduló írásfoglalma elbírja a képverset, akkor a dráma médiuma sem lehet teher számára. Ezen kívül nem feledkezhetünk meg azokról az alkotókról sem, akik lírai vagy prózai szövegeik mellett drámákat is megjelentetnek nyomtatásban. Bár a drámai szövegek lényegesen másfajta írásmódot követelnek, mégis önálló nézőpontot kínálhatnak a teljes életmű értelmezésében. Tehát a megváltozott befogadói közeg nem elegendő ok arra, hogy a drámát kihagyjuk a kortárs magyar irodalom ismertetéséből.

Az alfejezetek egymásutánját és felépítését az a koncepció határozza meg, hogy a kortárs irodalom meghaladta a modernséget, ugyanakkor a túllépés irányai magá-

ban a modernségben keresendő. A posztmodern lírafordulatot már az ötvenes években előkészíti néhány költemény. Félig-meddig a szöveggyűjtemény szerepét is betöltendő a fontosabbakat szó szerint idézi a kötet, hogy szemléltesse bennük a modernségen túlmutató poétikai jegyeket. Pilinszky János *Apokrifjában* a többféle beszédmód együttes jelenlétére, a szöveg-hagyományok kétoldalú felhasználására és a beszélő önazonosságának szétesésére irányítja a figyelmet. Nemes Nagy Ágnes *Között* című verse pedig azzal tűnhet föl a posztmodern líra előzményeként, hogy szétválik benne a megismerés és a személyes tapasztalat. Szemléletváltás a líra területén csak a hetvenes-nyolcvanas években következik be Tandori Dezső, Orbán Ottó, Oravecz Imre és Petri György költészetével, velük zárul teljesen a modernség horizontja. Sz. Molnár szerint ez az új poétika régésrég kibontakozhatott volna, ha a magyar irodalmi élet 1948-ban nem szakad ki az európai szellemi áramlatokból bő negyven évre. Tényleg lemaradt valamiről a magyar irodalom? Esetleg előfordulhat, hogy a huszadik századi művészet négyes felosztását – klasszikus modern, avantgárd, késő modern, posztmodern – több fenntartással és kritikával élve kellene kezelnünk, különösen ha történeti paramétereket akarunk hozzárendelni? Ezek a kérdések azért merülhetnek fel, mert néhány oldallal később azt olvashatjuk, hogy „[a] magyarországi underground irodalom, elsősorban a totális (ön)megismerésre építő líra nem kis mértékben táplálkozott az amerikai underground irodalomból (...). A 60/70-es évek hazai underground irodalma az avantgárdtól örökölt formákkal együtt is inkább a modernség hagyományához kapcsolódik (...).” Vagyis a posztmodern fordulat olyan

irodalomban is késlekedett, netán szorult háttérbe, amely egyrészt sok tekintetben a nyugat-európai kultúrán alapul, másrészt soha nem volt elzárva az öreg kontinens szellemi életétől. Nem a kiszakíttóság elméletét vonom kétségbe, bár az idézett sorokban az is megdőlni látszik, hanem azt, hogy pusztán annak következménye volna a magyar irodalom másfajta alakulása a némethez vagy a franciához képest.

A posztmodern fordulat szempontjából Sz. Molnár Szilvia az underground jellegű hazai neoavantgárdnál sokkal előrehatóbbnak tartja a kisebbségi és emigráns kísérleti irodalmat, a párizsi Magyar Műhely és az újvidéki Új Symposion neoavantgárd költészetét. Példaként Domonkos István *Kormányeltörésben* című szövegében mutat

Tényleg lemaradt valamiről a magyar irodalom? Esetleg előfordulhat, hogy a huszadik századi művészet négyes felosztását – klasszikus modern, avantgárd, késő modern, posztmodern – több fenntartással és kritikával élve kellene kezelnünk, különösen ha történeti paramétereket akarunk hozzárendelni?

rá azokra a poétikai sajátosságokra, amelyek a posztmodern nyelvfelfogást előlegezik. A költemény azt viszi színre, hogyan lehetséges betekintés az anyanyelv használatába egy másik nyelv perspektívájából, ahonnan nézve az anyanyelv idegen nyelvként működhet: „én lenni / én nem tudni magyar /

élni külföld élet / pénz nyelv zászló / himnusz bélyeg / elnökök vezérek / előkotorni megfelelő / ott ahova érek”. E rendkívül érzékeny elemzés igazolni látszik a tételt, miszerint „a neoavantgárd nélkül nincs meg a posztmodern” (Kukorelly Endre). Viszont ha jobban megfontoljuk, a nyelv illetén való viszonylagosítása nem új keletű jelenség a magyar irodalomban: „Jó estét kívánom. Nem elkéstem-e től vacsora?” Ezekkel a mondatokkal Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényében találkozhatunk. A görög anyanyelvű Zéta szájából hangzanak el, midőn a hun nyelvet tanulja, amely egyébként a regény világán kívül ismeretlen. Ráadásul mindez kreált hun szavakat szórványosan tartal-

mazó magyar nyelvű szövegben történik, amelyek mellesleg a magyar nyelv elképzelt ősi állapotát hivatottak tükrözni.

Visszakanyarodva a jó tankönyv ismérveire, megállapíthatjuk, hogy a kötet másik nagy tömbje, a prózáról szóló rész a lírafejezetéhez hasonló szerkesztési elv alapján épül fel. Az első alegységek a fordulat előkészítőire és gátló tényezőire helyezik a hangsúlyt. A következők az új prózapoétika jellemző jegyeit tárgyalják általánosan, amelyekhez később konkrét szerzők társulnak, így nyílik alkalom arra, hogy egy-egy életmű arculata határozottabban is körvonalazódjék. A logikus szerkezet mellett említést érdemel a további elmélyülést szorgalmazó szakirodalmi jegyzék és az értő feldolgozást segítő lexikon. Ez az elméleti kritika olyan alapvető fogalmait tartalmazza, mint a disszemináció és az intertextualitás, amelyek joggal szorulnak kifejtésre, mert a diákok többsége egyáltalán nem vagy legfeljebb az érettségi előtti utolsó pillanatokban találkozik velük. Akad azonban olyan is köztük, amelyeket már középfokú irodalmi tanulmányaik kezdetén el kellett sajátítaniuk, például az apokrif vagy a parabola, tehát felesleges elemként kerültek a szöszedetbe. Ez nem jelenti azt, hogy a szaktanárok mentesülnek az alapozás alól, mielőtt diákjaik kezébe adnák a könyvet. Némely ponton bizony a *Bevezetés* is további bevezetésre szorul. Mindazonáltal a propedeutikus jelleg nem vitatható el tőle. A szakki-fejlesztések használatában finom egyensúlyt tart a tudományosság és ismeretterjesztés között, a szöveg fő funkciója végig a tájékoztatás marad. Példaanyagát tekintve leginkább a *Posztmodern művészetszemlélet Magyarországon* című fejezetben igazodik a diákság tapasztalatához, melyben a posztmodern jegyeket olyan „termékeken” keresztül mutatja be, mint a *Bridget Jones naplója*, a *Big Brother* vagy a *Mátrix*.

A kötet stílusa és nyelvezete még két szempontból igényel elemzést. A szerző a bevezetésben elárulja, hogy könyve megírása során két másik szolgált számára vezérfonalként: Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991* és

Eisemann György – H. Nagy Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán tankönyvi kézírata. Az előbbi nagyszabású munka, megjelenésekor vitán felül hiánypótló és új nézőpontokat működtető mű volt, ám nem tartozik a könnyen emészthető írások közé. Megértése közismerten roppant szellemi erőfeszítést igényel még szigorlatozó bölcsészeketől is, hát még mekkora kihívás elé állíthat irodalomelméletben járatlan olvasókat. Az utóbbi kéziratot nem ismerem, de a tankönyvsorozat előző kötetéről, melyet szintén e három szerző jegyez, elmondhatom, hogy nyelvhasználata komolyan próbára teszi a gimnazistákat. Hozzájuk képest Sz. Molnár könnyen befogadhatóvá szelídítette a szakzsargont. Kis mértékben rontanak az összképen a szövegben maradt elütések, egyeztetési és elválasztási hibák. Nem ennyire bocsánatosak a tárgyi bizonytalanságok: Petri György 2000-ben és nem 2001-ben vagy 2002-ben, Orbán Ottó pedig 2002-ben távozott közülünk. Előfordul néhány, az elméleti irányultságú kritikai beszéd gyermekbetegségének tekinthető megszővegezés is. Talán jottányit sem veszítene tényszerűségéből a következő mondatrészlet, ha a szerzői jogot is kímélő eljárással ki tudnánk iktatni belőle a sarkos értéktételeket: „a magyar próza felzárkóztatott volna a kortárs epikai világáramlatokhoz, de a negyvenes évekre már jól látszott, hogy a közízlést egy korszerűsített, a mindent tudó elbeszélői pozíciót sokban korlátozó, de alapvetően realista próza határozza meg.”

Esztétikai szándékú szövegtől aligha várhatjuk, hogy semleges kategóriák uralják, azt viszont igen, hogy művészeti jelenségekben ne a futóversenyek mintáját lelje föl mindenekelőtt. Jogos-e a leértékelő gesztus Németh László, Márai Sándor és Tamási Áron epikus alkotásaira vonatkozóan, mert azokat a korszerű metaforikus helyett az idejétmúlt metonimikus világképzés jellemzi? Nem pontosan értem, miért törvényszerűen alacsonyabb rendű egy regény, ha a történetre és az ábrázolásra összpontosít, és ez miért dolgozik feltétlenül a szövegszerű nézőpontok és a jelenés viszonylagossága ellen. Umberto Eco

posztmodern szerző, holott visszacsempészte a kerek történetet a regénybe, és valószínűleg népszerűsége is ebben keresendő. Márpedig a tartós közönségsiker mindennél erősebb kánonalakító tényező. Ezt természetesen Sz. Molnár Szilvia is elismeri többek között a magyar irodalom külföldi fogadtatásáról szóló alfejezetben, amelyből kiderül, hogy Márai művei legalább annyira kedveltek idegen nyelveken, mint magyarul. Noha kimondatlan marad, ugyanebben a részben válik nyilvánvalóvá az is, hogy a magyar líra külföldön szinte egyáltalán nem ismeretes.

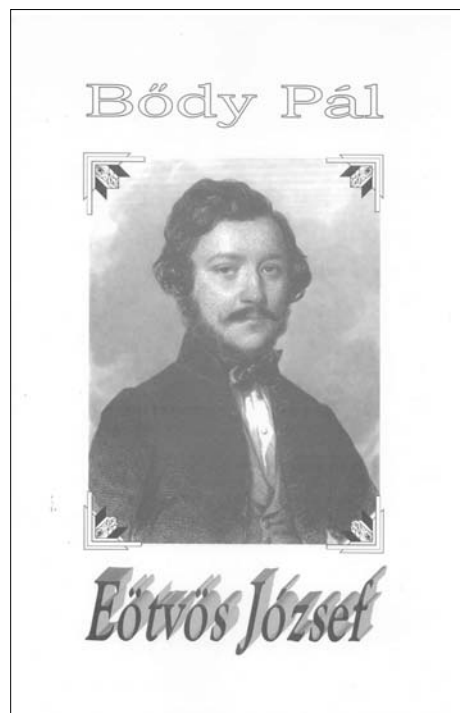
A fenti észrevételek nem képesek aláásni a *Bevezetés* jelentőségét és szemléleti egységét. Zárásként is csak erényeinek sorát tudom bővíteni. Bár a szerzőnő a szövegköz-

pontú közelítés mellett foglal állást, bátran bocsátkozik történelmi és szociológiai folyamatok fejtegetésébe, és teremt összefüggést például a science fiction hiánya és a technikai eszközök birtoklása fölött érzett öröm között. Igényes összefoglalást ad a magyar krimi helyzetéről, a női irodalom másságáról és a szakmai folyóiratok hasábjain zajló vitákról. Vagyis az irodalom belügyein túl – nem csak középiskolás fokon – az irodalomtörténet és -kritika aktuális kérdéseiről is hitelesen tudósít.

Sz. Molnár Szilvia (2005): *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest.

Asztalos Éva

Budapest, Németh László Gimnázium

Az Eötvös József Kiadó könyveiből